

kyrkodagar ha tidebönerna flitigt övats och nödvändigheten av en regelbunden bön betonats i dess skrifter.

Femton års arbete är icke mycket att tala om. Femton år i kyrkans historia är en obetydlig tidrymd. Ändock ha vi erfarit under denna tid att arbetet icke är förgäves. Det har vuxit i det stilla. Den som stått med däri är snarast förvånad att arbetet vuxit ut så mycket under den korta tidrymden av 15 år.

Men är inte arbetet i viss mån förgäves, så länge icke församlingen i större mån deltar i tidebönerna, än vad fallet ofta är? Till detta svarar jag: tidebönens betydelse beror icke av det större eller mindre antal deltagare den förmår samla. Om tidebönen gäller Herrens ord: litet surdeg genomsyrar hela degen. Den församlingsmässiga bönen visar sin kraft på samma sätt. Den fostrar till ansvar inför församlingen. Den fostrar till aktivitet och för församlingen är det av väsentlig betydelse, att denna aktivitet kan övas vid något tillfälle också i den mindre kretsen.

Det är vanskligt när den möjligheten försvinner och den regelbundna bönen försummas. Det är icke betydelselöst om bön övas i församlingen eller icke. Dess styrka beror icke av deras antal som äro tillstädes. Dess styrka beror av Herrens ord: Var två eller tre äro församlade i mitt namn, där är jag mitt ibland dem.

Ett ord slutligen om detta arbetes allvarligaste fiende: Det är det egna hjärtats ouppmärksamhet i bönen. Här gäller den helige Benedicts ord: Vi tro att Gud är allestädes närvarande och att »Herrens ögon äro överallt och giva akt på både onda och goda». Denna tro skall i all synnerhet vara levande hos oss, då vi förrätta den heliga tjänsten. Vi måste därför alltid hava för ögonen det ordet som profeten säger: »Tjänen Herren med fruktan» och åter: »Lovsjungen Herren med andakt» och: »Inför änglarna vill jag lovsjunga dig». Låt oss därför tänka på, huru man måste skicka sig i Guds och hans änglars närvaro och låt oss så förrätta vår gudstjänst att vår själ står i samklang med vår röst. —

Till det allra sista ett ord om vårt arbetes innersta kraftkälla:

Den som övar tidebön skall vara beredd på att vara ensam, ensam med sin Gud. Detta är nödvändigt om över huvud taget han skall få erfara den gemenskap som Gud skapar i församlingen och som förverkligas under ensamheten med Gud.

Arthur Adell.

Altarets ljus.

En god, gammal kyrklig sed, användandet av levande ljus på altaret, har i våra dagar kommit till heders, och det torde vara ytterst få präster i vårt land, som icke söndagligen låta tända

ljusen på Herrens bord. En uråldrig vacker symbolik talar på ett enkelt och verkningsfullt sätt till kyrkomenigheten genom de levande lågorna, som flämta och brinna på sina höga, vita ljus i vackra metallstakar. I en tid, då ännu sådana slags ljus knappast voro kända, verkade de på svensk allmoge som en uppenbarelse av det högsta ljuset, som ett synligt budskap från en osynlig värld. Många heliga ord, som talades från altaret, fingo sin särskilda och gripbara betydelse för den lyssnande, andäktiga menighet, som såg ljusen skimra i den eljest skumma kyrkan.

Det kom en tid, då altarljusen aldrig tändes och då bilder och paramantik ansågs som likgiltiga eller rent av olämpliga ting, som kunde skingra uppmärksamheten kring ordet. Men det egendomliga har inträffat, att i vår tid, då artificiellt ljus nästan är den enda kända belysning, har förståelsen för den levande lågan ökats och samtidigt känslan för dess uttrycksfulla skönhet och enkla symbolik. Vi ha återfått något av forntidens högtidsfulla respekt för den levande lågan, som ger en rik feststämning.

Bruket att tända ljus på altaret är också mycket gammalt. De nu gällande bestämmelserna om ljusens antal och plats m. m. i den katolska kyrkan kunna spåras tillbaka åtminstone till 1000-talet. Tidigare funnos på altaret endast kalk, patén, evangeliarium, pyxis och relikvarium. De ljus, som med nödvändighet erfordrades, ställdes framför eller bakom altaret eller utgjordes av nedhängande lampor. I Sverige nämnas ännu på landskapslagarnas tid, 1200-talet, ej ljusstakar bland de föremål, som skulle anskaffas till gudstjänsten. Under 1000-talets andra hälft vittna bildframställningen om placeringen av ljus på altarbordet och från 1100-talet finnas åtskilliga litterära uppgifter, som bestyrka, att seden då var allmän. Det kan fastställas, att antalet stakar vanligen var två. Liturgiska bestämmelser finnas tidigt angående materialet. På högaltaret skulle stakarna egentligen vara av silver för bruket på festdagar, men mässing och förgylld koppar var dock tillåtet liksom tenn (under senmedeltiden). För det svenska bruket med ett par ljusstakar på altaret kunna vi rådfråga ett stort antal donationsbrev och gåvoförteckningar. I Magnus Ladulås' testamente 1285 omtalas »två kandelabrar, som hava kristallkulor». Från Fårö kyrka på Gottland härstammar ett par stakar, ofta avbildade, vilka äro daterade 1506.

På äldre bildframställningar ser man alltså oftast tvänne ljus uppställda på altarbordet. Ljusen stå i stakar, som äro försedda med en pigg, i vilken det kraftiga och höga ljuset fästes. Från äldre medeltid finnas t. o. m. många stakar bevarade. Ofta äro de försedda med tresidig fot, som vilar på tre tassar, eller också är foten kalottformig. Skaftet är kort och tjockt och på denna vilar en stor droppskål. Under yngre medeltiden får staken delvis formen av en kalk, och foten blir vanligen rikt utformad. Stakarna under den yngre medeltiden äro högre och förses ibland med två

armar. Senare upptogs renässansformer, och tenn och mässing blev vanligare som material.

Efter reformationen behölls det medeltida bruket med ljus, fastän naturligtvis med åtskillig ransonering. Ännu 1571 års kyrkolag fordrade ljus till nattvardsmässan. Men enligt Upsala mötes beslut skulle bruket bortläggas både vid mässan och vid dopet. Emellertid tala många donationer och gåvoförteckningar i kyrkoböckerna sitt tydliga språk om den medeltida sedvänjans obrutna fortsättning. Hur ett rikt utstyrt barockaltare i en svensk domkyrka såg ut kan studeras på en gravyr föreställande Karl X Gustavs kröning i Upsala år 1654. Framför det stora bildskåpet står ett stort altarkrucifix, och på ömse sidor om detta äro ett par praktfulla ljusstakar placerade. De ha en form, som synes ange att de tillkommit ungefär vid denna tid. För östgötakyrkornas vidkommande ha vi att tillgå den s. k. gamla domkyrkoboken från 1500-talets slut. Denna omtalar i flera kyrkor ljusstakar i par. För en senare tid behöva vi bara taga några på måfå valda exempel från Linköpings stift: Lillkyrka 1695 (två stora mässingsstakar, som stå på altaret), samma kyrka 1738 (doneras »ett par ljusstakar på altaret av tenn»), Å kyrka (1673 skänktes »två stakar med stora vaxljus till altaret»), Nässja kyrka (1701 inköptes två mässingsljusstakar för 9 dlr), Vreta kloster (ett par av tenn donerade omkring 1670 från Stjärnorp, ett par av drivet silver skänkta av kyrkoherde Botvid Gladhem 1713), Örtomta (ett par stora silverstakar skänkta av Mauritz Wellingk 1692), Bank-kind (ett par av silver skänkta 1661). Ur inventariet för Jakobs kyrka i Stockholm finner man följande stakar: ett par av silver skänkta 1689 och ett par dito daterade 1695. Till Solna kyrka gav Magnus Gabriel de la Gardie två försilvrade stakar till altaret. Utrymmet medgiver icke att fortsätta en lista, som skulle kunna bli hur lång som helst. Ett systematiskt studium av gåvo- och inventarieförteckningar skulle säkerligen ge vid handen, att i så gott som varje svensk kyrka finnes åtminstone 1 par ljusstakar till altaret och att stakarna som regel skänkts eller stundom inköpts parvis. Tvåtalet är sålunda i evangelisk kyrkosed det normala. Denna sed är, som vi sett, en direkt fortsättning av det medeltida bruket. Emellertid skulle en undersökning också med säkerhet kunna fastställa, att utöver de tvänne stakarna ha ofta brukats ytterligare ett par. Det synes troligt, att man på vanliga söndagar brukade två ljus på altaret och att man på de större högtidsdagarna fördubblade antalet. Någon bestämd sed kan emellertid veterligen icke konstateras.

I äldre tider fäste man vid de olika talen en djup symbolisk betydelse. Medeltidens teologer älskade att spekulera över sådana sinnebilder som »de två stora ljusen», nämligen solen och månen, vilka symboliserade Kristus och kyrkan eller de båda testamenten. Talet *fyra* förband med evangelisterna, vilka förberetts eller ägde sina gammaltestamentliga prototyper i de fyra paradiström-

marna. Evangelisterna sattes också i talförhållande till det av Hesekiel och Johannes i uppenbarelsen skådade djuret (Upb. 4, 6 f.) — ett redan av Irenaeus påpekat förhållande, som verkat ytterst befruktande på konsten från äldsta tider ända till våra dagar. Augustinus gjorde som bekant denna sammanställning: Matteus-lejonet, Lukas-tjuren, Markus-ängeln (eg. en människogestalt), Johannes-Örnen. Efter denna har sedan djursymbolerna i bild fått ersätta evangelisterna själva. Denna sammanställning har här nämnts blott som en parentes. — Fyrtalet sammanställdes också under medeltiden med väderstrecken för att symbolisera evangeliets framträngande och vidare med de större profeterna och kyrkofäderna, med korsets fyra stammar, med Guds frälsningsplan i enlighet med kyrkoårets epoker och i mera profan betydelse med dygnets stunder samt årstiderna.

Denna talsymbolik har för oss moderna människor endast kuriositetsintresse. Den har emellertid blivit antydd här, emedan det synes sannolikt, att en äldre, av babylonisk talmystik beroende gammaltestamentlig uppfattning om talens betydelse och sammanhang icke längre hävdats under den kristna kyrkans äldre tider och säkerligen icke i nytestamentlig uppfattning. Visserligen behöll tretalet en viss mystisk nimbus som heligt, men en evangeliskt betydelse kunde det icke förlänas. Likaså var ju sjutalet sedan babylonisk tid ett hemlighetsfullt och kraftladdat tal, som spökar i all senare folklig magi.

Då sjutalet nämnes, bringas man att tänka på den sjuarmade ljusstaken i Jerusalems tempel, som vi läsa om i 2. Mos. 25, 31 och 3 Kon. 7, 49, och som kunde uppfattas som förebild till Kristus (Luk. 2, 32). I många stora kyrkor finnas efterbildningar av denna berömda kandelaber, som återgives på Titus' triumfbåge, t. ex. i Münster i Essen (2,30 m. hög, från 900-talet), St. Gandolph i Bamberg, domen i Braunschweig och Klosterneuburg (båda 4 m. höga, från 1100-talet), domen i Milano — den mest berömda, kallad »Jungfruns träd» (1200-talet) — Frankfurt a. d. O. (1300-talet och 3,90 m. hög) och i Sverige den bekanta kandelabern i Lunds domkyrka och i Storkyrkan i Stockholm. Till den sjuarmade stakens popularitet bidrog naturligtvis dess anknytning till skildringen i Joh. Upb. 1, 12, som emellertid åsyftar 7 ljusstakar och icke en sjuarmad kandelaber. Dessa ljusredskap fingo emellertid aldrig stå *på* altaret utan nedanför eller vid sidan av det samma. Uppställningen av sju ljus eller av en sjuarmad kandelaber på altarbordet är historiskt sett en sen företeelse.

En vanlig högmässa bör därför firas med två ljus brinnande på altaret eller kanske på större altaren fyra, ett tal som synes oss i evangelisk mening vara mera symboliskt betydelsefullt och framför allt överensstämma med traditionen. Vid större högtider bör detta tal fördubblas. Genom att variera antalet ljus markeras på ett åskådligt sätt söndagens eller helgdagens karaktär och

skapas en yttre och för menigheten klart åskådlig yttre ram kring gudstjänsten.

Ett altare av ordinär storlek kan lämpligen variera antalet ljus på följande sätt:

stora högtidsdagar (jul, påsk, pingst, nyår)	6	ljus
mindre högtidsdagar	4	»
vanliga söndagar	2	»

På stora altaren, t. ex. våra domkyrkor kan detta antal t. o. m. fördubblas. I Lunds domkyrka uppställas på de större högtiderna 12 ljus ordnade i två rader, den främre raden lägre, vilket ger en vacker verkan.

Den lutherska seden med två ljus och krucifix på altaret avviker från den reformerta med två ljus och ett kors i mitten. Slutligen kan det erinras om, att i Danmarks kyrka är den lutherska principen i lag fastställd och någon avvikelse i antalet ljus är icke tillåten.

Bengt Cnattingius.

Gudstjänstlivet i Jerusalem vid slutet av 4:de århundradet.

I. De heliga platserna.

Allt sedan kejsar Konstantins tid, då förföljelserna togo slut och de kristne fritt och obundet kunde röra sig, har intresset för det Heliga landet fångat de frommas sinnen och en jämn ström av kristna pilgrimer besökt de heliga orterna. Ja, redan från tiden före Konstantins seger äga vi vittnesbörd om huru längtan till Österlandet drev människor att utstå de med en vallfart till Palestina förenade farorna och vedermödorna. Evsebius berättar, att redan före 311 kristna från alla världens håll och kanter kommo till Jerusalem för att genom anblicken av den förstörda staden övertyga sig om uppfyllelsen av de gammaltestamentliga profetiorna och för att på Oljoberget eller i Födelsegrottan i Betlehem förrätta sin andakt. (RE. VII, 49, 56).

Denna längtan till de heliga platserna är ju mycket naturlig. Vilken plats på jorden kan för en kristen mäta sig i betydelse med det lilla landet omkring Jordanens stränder, som världens Frälsare täcktes åt sig utvälja till skådeplats för det största drama historien känner. Snart sagt varje tumsbredd av marken därborta är ju helgad av hans fötter, och de flesta orterna bevara något minne från hans jordeliv.

Men även om hela Palestina, ja alla den Heliga Skrifts länder och orter förmå sätta den kristna fantasien i livlig rörelse, så